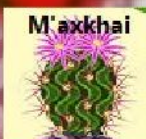

YÁ' BEDE TE

ALICIA BAXCAJAY NOPAL

M'ohai

Nxii nkohi

Nuna mhunts'ä fist'ofu, YÄ'BEDE TE gehna n'a ra t'ofu bi thoki ha n'a ra hmunts'ä nsadi ra thuhu "Elaboración de libros digitales para fortalecer las prácticas de lectura y escritura en lengua indígena", ko ra mfats'i ra Dirección General de Educación Indígena (DGEI), ne ra Secretaria de Educación del estado de Hidalgo ko ra m'aste ra Programa de Inclusión y Equidad Educativa (PIEE), ne ra Dirección de Educación Indígena de la Entidad(DEI).

Y'ot'ä ñaxu'befi

Dirección para el Desarrollo y Fortalecimiento de Lenguas Indígenas.

Subdirección de Fomento de la Lectura y la Escritura en Lenguas Indígenas.

Bi y'ofu

Alicia Baxcajay Nopal

Maste nt'udi

María del Pilar Rivera Sánchez

Alfonso M. Díaz Pichardo

Thanda hogä ñäki**Maste nt'ohni bämhyä bojä.**

Miguel Ángel Gutiérrez Varela

NT'UDI

Ha yä hnini ma xoge rá nguni ra ximhai
'bu yä jäi, ha 'ra 'nañ'o yä hñaki, geu hopi dä maa nuä
bengä ra nfeni, y'ode dä sipi, ha njabu dä za dä
dädi,njabu dä nja n'a rä hogä nkohi.

Hänge ha nuna fist'ofu gä ntetä bämya bojä ,to
yä 'bede 'befi hñu yä jäi, xä y'entsuä ra tsedi yä hogä
t'ot'e ha yä hai 'mui, gathu ya mengu ha rä 'batha ra
bot'ähi, ra hyodi M'ohai.

DI PAHABI

KO NDUNTHI RA T'EK'EY PA GEÄHU. pa nu yä zi jäy ge ko yä hogä t'ot'e, ja ndunthi yä hogä 'befi, ha 'ra n'añ'o yä hai m'ui ra, hyodi M'ohai. Di jamadi ndunthi.

RÄ NT'UI

Rä ´bede te Nda Leonardo Braulio Banco Godinez.

Rä ´bede te Na María Concepción Pérez Mendoza.

Rä ´bede te Nda Enrique Armando Baxcajay Ñonthe.

Nda Leonardo Braulio Banco Godínez bi m'úi ra 'ret'a ma goho pa, ra zāna hñu rä jeya n'a m'o guto nthebe ne yor'ate, ha nuni nxits' o rä hyodi m'ohai rä ngut' i Hñunthe, dendä ma t'uki bi gohi ñhoya de ra nana, mi goho di nku, yoho yä metsi ne yoho yä nxutsi

Mi metsä hñato jeya, bi ma ra ngunsadi PROGRESO, mi y' o ndunthi yä bätsi, gätho mi ku n' adbu ha hont' ä n' a ra xahnäte mi mpefi, nde xi mrä xigäñ' eni, pe xi mra ninfeni, ha mi ñahñu xa ñyo hont' ä bi zoxä hñu njeya ra nsadi;

Nubie bi mpefi ha yä huähi ko rá dada, mi metsä ´ret´a ma rato jeya bi ma M´onda, rá ´befibie mi thuki ne mi kuhu yä thixfri, pe xi mi ne dä dähaä te rá za rá bojä, nde bi mpa hemi gä nthotsäthogi, nuä rá tiya mi xipi ge dá hyongä ma n´a ra ´befi, habu ma n´a dä dähä xá ñyo, nde bi ma bi yut´ä ha n´a ra ´befi gädo, habu mi thoki n´a ra nijä ,mi adi hma rá ´befi, nde bi t´embii ge mrä nsanitho, ne ra makhä bi ñ´embi nui grä notsitho gri ma rá ngunsadi ´met´o, gi ndängi uä pengi, pe himbi y´ode nde bi ma bä hongä rá ndä nuu ya mefi,himi ne da umbi , pe bi y´apa rä mate nde xi bi t´umbi pa dä kuhu yä jado ne yä njom´i yä nguu ,mant´a bi gumpä ra mfädi nde xi bi mefi xähyogatho,

n'epu ngäts'itho bi beni bi munts'í ku ma rá yä iafi yä mengu
ma rá yä hai yabu,ne mi pede yä xũñhyaa mi thogi , ngu yä
mengu, Dämxei, Ndema, M'onda, Mahme, Mahmi, uä ñ'enä gu
mi potä Hñanthe, gatho bi munts'í ha bi zoxä yä nkohi ge dä
hyongä yä nseki pa dä thäxa ha yá hai yá zubi ku rá nfats'í rá
ngugä nt'othe, rá dänga ngu ga nsahnate, UAH ha hñunthe ne
ra ngugänfats'í pa yä hyoya t'embi INI.

Rá jeya n´a m´o guto nthebe, goho ´rate ne ´ret´a ma yoho,
bi ñ´o bi iadi rá mfats´i, pa bi t´umbä yoho yä t´äxi n´a
nthebe ne ´ret´a ma goho yä jäi, njabu bi su ha bi nxändi
nuyä mbon´i geä n´a rá mfats´i bi zongä ha yá ngu yä
ñañhu, njani mi pon*o*ni mi y´o, ha ra za yä haim´u*o*, nde mi
hyandi hängu rá ñhoya mi ja, bi beni dä ñau*o* yä ts´utfi ma
n´aki pa dä iadi ma ´ra yä mfats´i ,

Hänge dendä ge'bu bi thuts'i pa dä y'ot'ä ñaxu nu yá 'befi kut'a jeya, ha rá F.R.P.P.C.I. Fondo Regional para proyectos productivos a las comunidades indígenas, ku denthebe ñhurate ne 'ret'a yä ngut'ä hnini,bi ñauí yä ts'utfi ma n'aki pa dä iadi ma 'ra yä mfats'i , nde kom'ä xki gu nuä kut'a nthebe ñhu rate ne 'ret'a ma n'aa bi ma nuni San Luis Potosi bä handä n'a rá nt'oxyabu habu ña ma n'a ra ñhaki hingä rá ñamfo.

Rá jeya n'a m'o guto nthebe ñhu rate ne ñhuu, 'bu mra ts'utfi, Nda Maurilio Muñoz Basilio ha rá PIVMHH, Nda Braulio bi munts'í yä jäi pa bi xipi ge dä mfats'i dä xokä rä ñ'uu, pa habu dä thogi yä ñ'uthe njabu dä zoni ra dehe xä nt'axi pa dä ts'i ha n'a rä M'othe xki thoki nuni t'axä nguani , hänge rá jeya n'a m'o gutonthebe hñu rate ne 'ret'a ma yoho, bi uati nuä xki beni, n'epu rá jeya bi thuts'i too dä y'ot'ä ñaxu gatho nu yä 'befi pama xoge nuä ra ngut'ä hnini.

Rä nthemado, Nda Braulio gu mi pa yä mhunts'i, ngetho rá dada mrá zi dāk'ei, nde bi beni ge dä thokä n'a rá nthemado, nde nubie bä ot'ä ya nt'ani ha rá za ya ts'utfi, ngu SEDENA, HACIENDA, PROCURADORIA AGRARIA, hänge rá jeya n'a m'o guto nthebe, ñhu rate ne 'ret'a ma yoho, bi thuts'í dä y'ot'ä ñaxu nuna 'befi ku rá mfats'i yä ingeniero gä nthemado CRUZ AZUL.

Rá ngu gä nt'othe, Nu'bu bi nzaya ndá Braulio, rá jeya n'a m'o guto ntebe hñu rate ne 'ret'a ma 'rato, bi ñ'o 'bi iadi rá mfat'í pa dá thoka nuna 'befi, hänge rá yo njeya bi uadi nuna'befi rá zäna 'ret'a,n'epu bi iadi rá mfats'i pa bi thokä rá ngu gä nthetä mfist'ofu, mi uaä bi iadi rä njot'í rá nthets'i rá ngunsadi progreso.

Rá nijä, bi nja n'a ra hmämhai nts'edi bi xot'ä ra nijä, nde bi thuts'i dá y'ot'ä ñaxu nuna 'befi, hänge bi ñ'o goho njeya pa bi uati bi goti nuu ya nxot'e.

Nu'bu bi metsä ñhurate ne yo njeya , bi ma ha yä ts'utfi bä adi hindä mpefi ku yä jäi ha rá hai,pe nu'bu xi ot'ä rá 'bedi rä mfats'i, pa bi mfaste.

RA ´BEDE TE

**MARIA CONCEPCION PEREZ
MENDOZA**

SAN ANDRES DABOXTHA

MARIA CONCEPCION PEREZ MENDOZA

Bi m'uj ra n'ate ma pa ra zāna guto, rá jeya n'a m'o guto nthebe yorate ne 'ret'a, ha nuni Ntusthai rá hyodi M'ohai , ra daada nda Silvestre Perez Angeles, ra naana, na Leonor Mendoza Matías,genhi rá mudi bātsi de yoto ya ku, dendä mi notsi bi bādi ra hñahñu xa mi ne da ma ra ngunsadi PA DÄ BÄDI YÄ MFÄDI, ra paä bi metsä ñhato jeya bi 'behni,ra ngunsadi ena ge xa mi ndunthi yä bātsi ha hondä n'adä ra xahnate,mi zi dendä rá mudi nt'udi ha mi tsotsä kut'a nt'udi gä nsadi gatho geu mi xanhise.

mi petsä 'ret'a ma na njeya bi bädi ra yä noya gä hñamfo,
nde rá naana bi menhä M'ondä pa bi mpefi hñato zäna , ha n'a
ra nguu,ngäts'i rá naana bi ma bä juki,ne bi mehnä ha ma n'a
ra nguu, nubie bi mpefi ha n'a ra mpa gä t'ot'ä nt'axki ha yä
nguu,ja gehni bi bädi ma n'a tui ra hñamfo,nde bi ho xi mi
ents'uä rá ts'edi ra 'befi, pe bi nja 'ra yä jeya himbi jutuäbi, ha
mrá ts'om'ui nuä ra jäi nde nuä bi y'ot'e bi boni bi ma , ha
ma n'a ra 'befi.

Mi metsä n'ate njeya bi bädi rá hmate, bä pengä ra hai , bi t'adi ne bi nthäti gä nijä, ha bi metsä kut'a yä bätsi, goho yä nxutsi ne n'a ra metsi, nde nubie ma n'aki bi mfay'o, bi nxadi bi de ra uada ha ra t'oho, bi bädi bi ñhet'i ra santhe,n'epu bi me ra 'ronjua, nu ra zäna 'ret'a ma n'aa ge'bu ma n'a xi mi pa xä ñyo, ngetho mi njut'i teraziza,nuä ra däme bi hyepu bi mpefise pa bi su yä zi bätsi, bi menhä ra ngunsadi, ngetho mi ne ge nuu dä bädi ra ñhamfo pa hindä metsä rá xuhya ra paä dä boni ngu bi njää;

Ra jeya n'a m'o guto nthebe ne goho 'rate bi mudi bi munts'ä ya 'behña ha rá hai ne bi xanhi dä ueti yä jat'i, njabu ndunthi ya zi nana bi bädi ra jat'i ,neä bi mats'i pa mi tähaä n'a bexo; dendä ra jeya n'a m'o guto nthebe goho 'rate ne yoho, bi mudi bi utuä ya bätsi yä mfeni pa dä za dä y'ot'ä ra mudi njuäni , nde bi mpefi n'ate ma 'ret'a ne yoho njeya.

Ra jeya n'a m'o guto nthebe goho 'rate ne 'ret'a ma n'aa, bi muti bi hokä n'a rä hmunts'i ra thuhu, YÄ TUKA UADA HA YÄ HUÄHI YÄ 'BEHÑA, bi munts'i n'ate ne 'ret'a yä m'ui ,ha nuä ra jeya bi thuts'ii pa dä metsä ra bojä n'a rä hmunts'ä 'befi ra thuhu PROYECTO ALEMAN ngetho bi hmipä n'a ra bojä pa bi gutui to bi xahni hänja dä y'othe ne dä su yä deti.

yo njeya ngäts'ii bi thuts'i pa dä 'yot'añaxu ku yä dada, ha ra ngunsadi TELESECUNDARIA, nde ku rá nfats'i yä dada bi mpefi pa bi juts'i nuä ra nthets'i ra ngunsadi, n'ehe bi uati bi hoki xä ñyo nuä ra LABORATORIO;

nunä jeya get'ä bi nja n'a ra mfats'i pa dä t'ut'ä ya uada ko rá mfats'i ra CONAZA, habu bi t'ut'ä ya uada pe bi denduä yä 'befi ne yä nzäi ya mengu, hänge bi t'ut'ä ya xam'i, ya ma'ye, ya max'o, yá ok'uada, yä 'bexuada, ne ma 'raa. Ku yä 'befi nuna zi nana de rá uada ne rá t'afi, bi 'behni ha kuba, bi hñäxä ya t'afi pädi dä hoki, ne bi mangä yä nzäi ne yä 'befi ha rá hai, rá jeya yo m'o ne goho, bi ma Italia ha na ra ntini nt'udimfädi gä nthokä 'befi ku nuä ja ha yä hai, rá jeya yo m'o ne yoto bi ma ha yä hai yä zubi ma da k'ätsä ya bätsi xä ma bi mepfi di gehni,

Ha rá jeya yo m'oo ne 'ret'a ma kut'a bi munts'ä ra bojä de nuä ra mhunts'i FONDO REGIONAL ha ra 'batha rá bot'ähi; Ma paya xä xekuä ra makhä däma ha yä ngu yä dathi pa dá xatui ne da umba rá njuäni. Nuna zi nana ja n'a ra hogä mfeni ga mfaste, hänge xi di johya nu'bu handi ge nu yä 'befi futi, ts'ongä ra hogä uadi, di njamadibi ajuä ngetho umbä rá nzaki ha tsa dä y'ot'ä yä mfax'befi.

RÄ ´BEDE TE
ENRIQUE ARMANDO BAXCAJAY ÑONTHE
EL BOTHO CARDONAL HGO.

ENRIQUE ARMANDO BAXCAJAY ÑONTHE

(Nda Nrike M'axkjay Ñantho ,bi m'ui ra jeya n'a m'o guto nthebe ne yote ha M'ot'o ra hyodi 'Mohai-)Rä mfeni ra mfaxä 'befi pa gatho yä jäi ha rä hai m'ui pa njabu dä 'muj ko ra johya.

ENRIQUE ARMANDO BAXCAJAY ÑONTHE Bi 'mui ha n'a rá hyoya ndomi ra ñahñu, ha yä y'oñhai rä 'Batha rä Bot'ähi,ra 'ret'a ma kut'a pa, rä zäna yoto, rä jeya ,'na m'o guto nthebe ne yorate, ha rá t'uhnini ,M'ot'o rä hyodi M'ohai rä ngut'i Ñanthe,rá daada nda Andre M'axkjay Karamaya, ne rá naana na Nicolasa Ñanho Kähä, mi kut 'a mi nku goho yä ñoho ne n'a ra 'behña, dendä mi notsi mi hña nuä ra mfeni gä mfax'befi ,hänge mi munts'i ko ma 'ra yä mi bätsiui pa mi mfats'i mi hokä yä nt'eni;

Xa mi ne dä ma ra ngunsadi pe mi otho habu mi 'bu, hänge mi pa de gä nt'ägi ha nuni Nsantoñu mi k'äts'i, ha rä ngunsadi ha mi ots'e te mi mangä rá xahnate, ja genhi bi mudi bi bädi rá nzuni yä t'ohni;

dä mpefi,nu'bu bi metsä 'ret'a ma mase mi adi dä t'ofu rá thuhu ha rä mbi ne rä xahnate,xi bi ntsomi pe bi nts'edi ha yä huähi, nu'bu mi metsä jeya,bi ma ha yä mhunts'i, ne yä p rä dada mi ñheni, ha kom'ä mi ho kochi ha mi ma nuä mi beni,nde , bi thuts'i rä nfats'i ra nzaya ha ;

ra jeya n'a m'o guto nthebe hñu rate ne n'a geä ra mudi
nzaya ha ra hai m'ui,ja genhi bi nxadi dä 'yot'ä ñaxu yä 'befi ha
ra nhini, nua rá mfeni mi ne ra hogä mfats'i kongätho,pa geä bi
ma ha ma rá yä ts'utfi bä ñ'iani ha dä da japi pa
dä 'iadi dä thokä n'a rä ngunsadi ha rá hai, nda Maurilio Muñoz
Basilio, gu geä, bi xipi habu dä zoni pa dä iadi nuä mi ot'ä ra
'bedi,hänge bi munts'i ku yä n'angu, ne bi mandui ge mi ot'ä rá
'bedi yä 'befi pa dä nja ra ñyo ha rá hai 'mui, hänge

Rá jeya n'a m'o guto nthebe hñurate ne yoho bi mudi bi xokä ra ñ'uu kora mfats'i ya n'angu, n'epu bi thokä n'a ra M'othe habu mi sit'i nuä ra dehe mi häxa ya bojä ra P.I.V.M, rá jeya n'a m'o

yä jeya ngäts'i, bi ñ'o bi iadi ra mfats'i pa dä nja ma r'a ya 'befi ha rä hai m'ui, ha ko ra mfats'i yä jäi bi thokä yä juts'i pa rä dehe, bi thokä ra nija ,rá ñoho rá ngunsadi yä hyodi yä hai ko yä hemi, yoki bi ñ'o ha rä ts'utfi M'ohai bi nfaste 1988 a 1991 n'epu 1997- 2000, bi nfaste n'ehe ha yä däts'utfi M'onda.

bi ñ'o pa bi iadi yä ñ'uthe uäthe, ne rá dehe 'ret'a ma kut'a jeya pa bi dähä, pa n'a dängä xeni ra 'batha rä bot'ähi,ko rá nfats'i,yä jäi ha n'a ngu n'aa yä hai m'ui, bi mfaste ha Nt'axänguani ra hyodi M'ohai pa bi sokä ra dääñ'uu, habu jabie ra zi nijä, n era ngunsadi, ha ra hai

Ra mfist'ofa "BEDE TE" nthokä
bämyä bojä xa nt'ofa hñahñu ra hyodi
Hñanthe bi hyoki Alicia Baxcajay Nopal
ha "Ya thoka mfist'ofa nt'o da gu ra
ts'edi ra hñeti 'ne ra nt'ofa ra hñäki
hñähñu", bi thoki 'na mfist'ofa.

Njunthe Soto, Hñante 2019

